

Termino „sustainable development“ lietuviškų atitikmenų vartosenos socialiniuose moksluose problemos

Challenges in Using Lithuanian Equivalents of “Sustainable Development” in Social Sciences

ROMUALDAS GINEVIČIUS

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Verslo vadybos fakultetas,
Dinamiškosios vadybos institutas*

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0003-2067-4398>

ĮVADAS

Darnios plėtros tematika socialiniuose moksluose pastaraisiais dešimtmečiais nagrinėjama labai plačiai ir įvairiapusiškai – leidžiami specialūs mokslo žurnalai, spausdinamos monografijos, vyksta konferencijos ir pan. Darnos kontekste analizuojamos visų lygių sistemos – pradedant mikrosistema (įmonės) ir baigiant makrosistema (šalys, regionai) bei megasistema (žmonija). Savo pobūdžiu visos jos yra socioekonominės sistemos (SES). Tai socialinės sistemos, į kurias integruoti įvairūs ištekliai – materialiniai, techniniai, informaciniai, finansiniai ir pan. Toks išskirtinis dėmesys darnos plėtros problemai skiriamas todėl, kad nuo jos sprendimo didele dalimi priklauso žmonijos ateitis. Tačiau nepaisant mokslinių rekomendacijų, aukščiausiu lygmeniu priimamų sprendimų, tarptautinių ir pasaulinių institucijų pastangų šiuo metu padėtis vis blogėja. Pirmiausia tai pasireiškia klimato atšilimu ir dėl to kylančiais vis dažnėjančiais įvairaus pobūdžio kataklizmais. Pagrindinės to priežastys yra neproporcingas neatsinaujinančių gamtos išteklių, aplinką teršiančių technologijų naudojimas, didėjančios atliekų kiekiai, neefektyvūs jų perdirbimo būdai ir pan. Tai lemia tiek objektyvios, tiek subjektyvios sąlygos. Esmė yra SES funkcionavimo prigimtis. Visų jų egzistencijos sąlyga yra nuolatinė plėtra, nes jas, kaip atviras sistemas, lemia aplinka. Vadinasi, tarp SES ir aplinkos vyksta nuolatiniai mainai: sistema veikia aplinką vykdydama tam tikras funkcijas (gamybos,

paslaugų, sveikatos apsaugos, švietimo ir t. t.). Savo ruožtu atlikdama minėtas funkcijas SES iš aplinkos gauna funkcionuoti būtinų išteklių – medžiagų, įrangos, finansų, informaciją ir pan. Bet kuri SES visada yra žemesnio lygmens darinys, palyginti su jos aplinka, todėl turi nuolat prisitaikyti prie aplinkos reikalavimų. Tai yra SES išlikimo sąlyga. SES ir aplinkos sąveikai būdinga tai, kad aplinkos reikalavimai nuolat auga, todėl norėdama išlikti SES irgi turi plėtotis. Be to, šios plėtros pokyčiai turi būti spartesni arba bent tokie kaip išorės poreikiai. Kita vertus, jie turi paklusti darnios plėtros reikalavimams, t. y. ekonominė, socialinė ir ekologinė plėtra turi būti tarpusavyje suderinta. Tokia plėtra anglakalbėse šalyse vienareikšmiškai vadinama *sustainability* arba *sustainable development*. Kitaip yra su neanglakalbėmis šalimis – vienu atveju šie angliški terminai verčiami atitikmenimis *darnumas*, *darni plėtra*, kitu atveju – *tvarumas*, *tvari plėtra*, t. y. kalbantieji atitikmenys vartojami sinonimiškai.

Valstybinei lietuvių kalbos komisijai (toliau – VLKK) išaiškinus, kad minėtieji terminai yra nelygiaverčiai, dėl jų prasidėjo gana aktyvi diskusija. Padėtį komplikavo tai, kad rūšiniai dėmenys *tvari* ir *darni* prasmę įgauna tik su gimininiais dėmenimis *plėtra* ir *vystymasis* (VLKK KB; Žičkienė, Guogis, Gudelis 2019; Baležentis 2019; Stunžinas 2015).

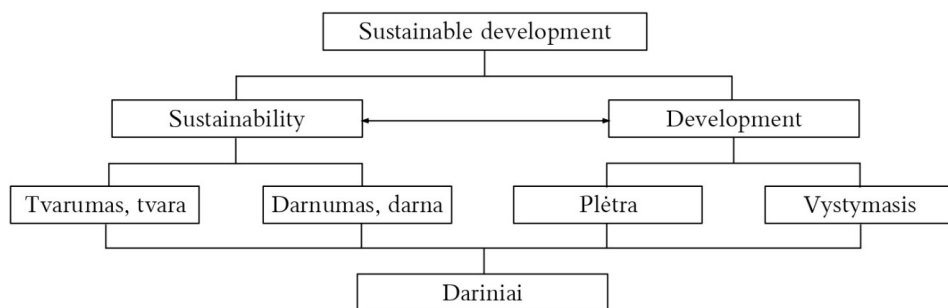
Iš literatūros šaltinių matyti, kad visais atvejais ši problema nagrinėjama kaip lingvistinė. Tačiau tiek mokslinę, tiek praktinę reikšmę turi ir pragmatinis požiūris, nes tai susiję su SES kryptingu valdymu. Pragmatinis požiūris įmanomas, jeigu yra galimybė kiekybiškai įvertinti gimininių terminų (*tvara*, *darna* ir *plėtra*, *vystymasis*) galimus derinius.

Straipsnio tikslas – pozicionuoti ir conceptualizuoti SES plėtros ir (ar) vystymosi charakteristikas ir su jomis susijusius sudėtinius terminus *plėtros tvarą*, *plėtros darną*, *vystymosi tvarą* ir *vystymosi darną*.

LITERATŪROS APŽVALGA

Kaip atsakas į Žemėje blogėjančią situaciją 1987 m. buvo iškelta darnaus vystymosi idėja. Terminą *darnus vystymasis* kanonizavo Gru Harlem'as Brutland'as pranešime „Mūsų bendra ateitis“ Jungtinių Tautų Pasaulinėje aplinkos ir plėtros komisijoje (United Nations World Commission Environment and Development – WCED). Vietoj ekonominio augimo buvo suformuluotas kitoks požiūris – suderintas ekonominis socialinis ir ekologinis augimas įvardytas terminu *sustainable development* (Burton 1987; Freyman 2012).

Iš literatūros šaltinių matyti, kad ne angliškai kalbančiose šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, angliškas terminas *sustainability* verčiamas įvairiai – *tvarumas, darnumas, tvara, darna, tausumas*, ir su rūšiniais dėmenimis šie žodžiai sudaro sudėtinius terminus, pvz.: *energijos gamybos tvarumas, miesto darnumas, socialinė darna, biologinis tausumas* (Stunžinas 2015). Taigi lieka nenurodyti esminiai požymiai, kuriais remiantis vienareikšmiškai būtų galima atskirti terminų *tvarumas, tvara* ir *darnumas, darna* vartoseną, be to, visuose literatūros šaltiniuose nurodoma, kad jų reikšmė yra skirtinga (Žičkienė, Guogis, Gudelis 2019; Stunžinas 2015; VLKK KB; DLKŽe). Terminas *sustainability* metodologiškai yra susijęs su terminu *sustainable development*, kurio lietuviški atitikmenys – *darnus vystymasis, tvarus vystymasis* (Stunžinas 2015). Be to, nurodoma, kad gali egzistuoti ir terminai *darni plėtra* ir *tvari plėtra* (Žičkienė, Guogis, Gudelis 2019) (žr. 1 pav.).

1 pav. Termino *sustainable development* lietuviški atitikmenys

Literatūros šaltiniuose nurodoma, kad angliško termino *sustainability* lietuviški atitikmenys *tvarumas, tvara* ir *darnumas, darna* yra nelygiaverčiai, tačiau jie dažnai vartojami, kai kalbama apie tuos pačius dalykus. Pavyzdžiui, terminai *tvarumas, tvara* vartojami kalbant apie įvairias valstybės veiklos sritis ir jų reiškinius, *darnumas, darna* – apie aplinkos politiką, ekonomiką, energetiką, bendruosius politikos dalykus, socialinę politiką, turizmą, transportą, žemės ūkį, žuvininkystę, miestus ir pan. (Stunžinas 2015). Manoma, kad šie terminai yra tos pačios darybos kategorijos dariniai, turintys tą pačią šaknį ir besiskiriantys darybos formantais (Vaskelienė, Kučinskienė 2012; Pikčilingis 1969; Stunžinas 2015). Minėtų terminų vartoseną galima pozicionuoti remiantis tuo, kad jie žymi vieną

kurį požymį. *Tvarumas*, *tvara* reiškia „ilgaamžiškumą, pastovumą“ (*tvarus* 1. „tvirtas, patvarus“, 2. „pastovus, nekintamas“, 3. „turintis imunitetą, iš-tvermingas, atsparus“, 4. „ilgai trunkantis, nepraeinantis“ (LKŽe), *darnu-mas*, *darna* – „pusiausvyrą, dermę“ (*darnus* „kuris susiderinęs, suderintas“ DLKŽe), *tausumas* (*tausus* „taupus, tausojantis, neišlaidus“ LKŽe). Taip *tvarumas* ir *darnumas* suprantamas ir kitų autorių (Baležentis 2019; Žičkienė, Guogis, Gudelis 2019; Stunžinas 2015). Tačiau nepaisant kalbamųjų terminų reikšmių skirtumo, iki šiol jie vartojami kaip angliško termino *sustainable development* atitikmenys (VLKK KB; Stunžinas 2015). Vienais atvejais šis terminas verčiamas atitikmeniu *tvarumas* (Kabulova 2023; Sviderskė 2014; Volkov 2018), kitais atvejais – *darnumas* (Činčikaitė 2013; Gedvilaitė 2019; Oželienė 2019; Starynina 2020).

Iš 1 pav. matyti, kad *development* lietuvių kalboje suprantamas taip pat dvejopai. Jis verčiamas atitikmenimis *plėtra* ir *vystymasis*. Literatūros šaltiniuose pabrėžiama, kad šios sąvokos nelygiavertės. Sutarties dėl Konstitucijos Europai preambulėje pabrėžiamas darnus ir tvarus vystymasis. Terminas *plėtra* labiau tinka vartoti tais atvejais, kai kalbama apie kiekybinius pokyčius, o *vystymasis*, kai norima įvardyti kokybinius pokyčius (pastarasis yra tarptautinio žodžio *evoliucija* atitikmuo) (VLKK KB).

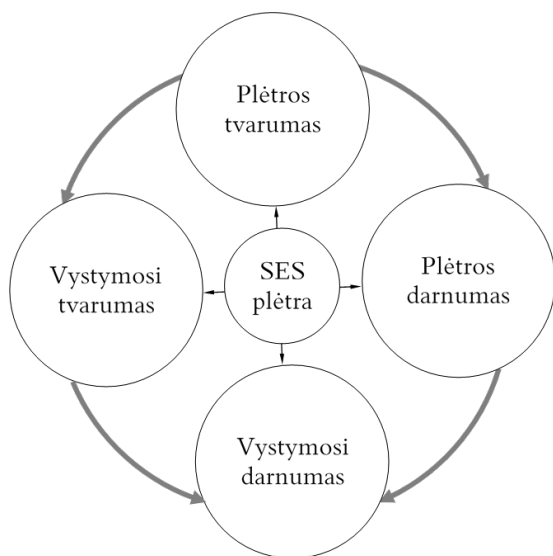
Skaidrės Žičkienės, Arvydo Guogio ir Dangio Gudelio teigimu, terminas *development* turėtų būti verčiamas tik atitikmeniu *vystymasis* ir negali būti verčiamas atitikmeniu *plėtra*, nes pastarasis reiškia „augimą“, o tai iš esmės prieštarauja *sustainable development* koncepcijai, kuri grindžiama ne kiekybiniais, o kokybiniais pokyčiais (Žičkienė, Guogis, Gudelis 2019). Šis tvirtinimas remiasi tuo, kad kiekybiniai parametrai, vystymosi teorijų požiūriu, pasižymi didele socialine ir aplinkosaugine rizika. Kaip pavyzdys pateikiama naujų pramoninių Pietų Azijos šalių patirtis, kurios socialinę ir aplinkosauginę vystymąsi besąlygiškai „paaukojo“ ekonominio vystymosi tikslams. Iš tikrųjų tokios padėties priežastys yra gilesnės ir, galima tvirtinti, laikinos. Darnaus vystymosi principų nesilaikymas (ar negalėjimas laikytis) būdingas besivystančioms šalims. Tačiau kuo labiau kyla jų ekonominės plėtros lygis, tuo daugiau dėmesio skiriama socialinei ir aplinkosauginei plėtrai. Apie tai liudija Europos Sąjungos išsivysčiusių šalių patirtis.

Termino *sustainability* lietuviškus atitikmenis *tvarumas* ir *darnumas* susiejus su termino *sustainable development* lietuviškais atitikmenimis *plėtra* ir *vystymasis*, galima sudaryti SES plėtros terminų matricą (žr. 2 pav.).

	Plėtra	Vystymasis
Tvarumas	Tvari plėtra	Tvarus vystymasis
Darnumas	Darni plėtra	Darnus vystymasis

2 pav. SES plėtros lietuviški terminai

SES plėtros pokyčių galutinis tikslas – darnus vystymasis, t. y. nuolatiniai kokybiniai pokyčiai. Kita vertus, jie yra jos kiekybinių pokyčių rezultatas. Ne veltui sakoma, kad be kiekybės sunku pasiekti kokybę. Tuo remiantis 3 pav. pavaizduoti SES plėtros ir vystymosi ryšiai.

3 pav. SES plėtros ratas

Iš 3 pav. matyti, kad SES plėtros pokyčių situacijos (plėtros tvarumas ir darnumas, vystymosi tvarumas ir darnumas) yra plėtros rezultatas. Iš esmės tai jos kiekybinės ar kokybinės charakteristikos. Jų konceptualizavimas suteikia būklės kiekybinio vertinimo galimybę.

Iš straipsnyje pateiktų literatūros šaltinių matyti, kad terminas *sustainable development* nagrinėjamas kaip lingvistinė problema. Nėra tyrimų, kurie ją nagrinėtų sistemiškai, t. y. vertintų galimus SES plėtros ryšius ir priklausomybę. Tačiau tiek mokslinę, tiek praktinę reikšmę turi pragmatiškas požiūris. Visos realios SES, pradedant nuo įmonės ir baigiant valstybėmis ar jų sąjungomis, siekia nuolat didinti funkcionavimo efektyvumą. Tai tiesiogiai susiję su kryptinga jų plėtra, kuri įmanoma, jeigu yra galimybė kiekybiškai įvertinti esamą būklę (Ginevičius 2009). Iš 3 pav. matyti, kad galutinis SES funkcionavimo tikslas yra darnus vystymasis, kuris priklauso nuo plėtros tvarumo ir plėtros darnumo. Savo ruožtu plėtros darnumas priklauso nuo jos tvarumo. Tiek VLKK, tiek kiti šaltiniai nenurodo, nuo ko priklauso terminų *tvari plėtra* ir *darni plėtra* vartoseną. Pateikiama bendra, t. y. priklauso nuo konteksto, rekomendacija (VLKK KB; Stunžinas 2015). Terminas *tvari plėtra* vartojamas kalbant apie įvairias valstybės veiklos sritis ir jų reiškinius: politiką (politines bendrijas, strategijas), ekonomiką (finansus, rinką, pirkimus, skolinimą, įmones), socialinę politiką (pensijų sistemą), energetiką (energijos tiekimą, kurą), aplinkos politiką, ekologiją (kaimo vietoves, žuvų išteklius), transportą (aviaciją), žemės ūkį, žuvininkystę (laivyną), turizmą, gamybą, statybą, miestus. Terminas *darni plėtra* vartojamas tekstuose apie aplinkos politiką, ekonomikos, energetikos, bendruosius dalykus, socialinę politiką, turizmą, transportą, žemės ūkį, žuvininkystę, miestus (Stunžinas 2015; VLKK KB). Iš šių pavyzdžių didelio aiškumo dėl terminų *tvari plėtra* ir *darni plėtra* vartosenos nematyti. Norint pasiaiškinti dėl vartosenos, reikia gilintis į esamus tvarumo ir darnumo vertinimo būdus. Vis didesnio rodiklių skaičiaus įtraukimas į jų sistemą didina ne SES plėtros darnumo, bet SES plėtros būklės vertinimo adekvatumą. Ši būklė yra SES plėtros darnumo vertinimo bazė, o ne pats darnumas. Šiuo metu daugiausia tyrimų skirta SES darnumo plėtros komponentų būklei vertinti. Tai liudija faktas, kad pasaulyje priskaičiuojama daugiau kaip 500 darnaus vystymosi rodiklių modelių – 70 visuotinių, per 100 – nacionalinių, daugiau kaip 70 – regioninių ir apie 300 – vietinių (Kates et al. 2001; Parris, Kates 2003; Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė 2010), kuriais vertinami SES darnumo plėtros komponentai – aplinka, socialinės ekonominės plėtros būklė (Lancker, Nijkamp 2000; Prescott-Allen 1995; Nordhaus, Tobin 1973; Morris 1979; Berke, Manta 1999; Zolotas 1981; Wackernagel, Rees 1997). Mažiau tyrimų,

skirtų apskritai SES plėtros būklei (jų darnai). Pavyzdžiui, vienu metu buvo nustatyta Lietuvos regionų socialinės ekonominės plėtros būklė, kuri buvo įvardyta integruotu darnaus vystymosi indeksu (Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė 2010). Vertinant Tailando regiono plėtrą, sujungti trys rodikliai: BVP vienam gyventojui, CO₂ emisija ir energijos suvartojimas (Chansarn 2013). Taip pat analizuota besivystančių šalių (Peru, Mauricijaus, Filipinų, Bangladešo, Ganos, Indijos ir kt.) plėtros darna, kuri įvertinama tik BVP rodikliu (Babu, Datta 2015). Kitame tyrime daugiakriteriais metodais nustatyta Italijos regionų plėtros būklė. Vertinimo modelis apėmė 18 rodiklių: 9 skirti aplinkosaugos, 9 – socioekonominėi plėtrai (Boggia, Cortina 2010). Kinijos Suihua regiono plėtros vertinimas atliktas remiantis 28 rodikliais: 10 skirta ekonominei, 10 – aplinkosaugos ir 8 – socialinei plėtrai (Jia Zhou et al. 2007). Irano Kermanšaho miesto plėtros vertinimas remiasi jau 44 rodikliais: 23 skirti socialinei pažangai, 8 – ekonominiam augimui, 13 – aplinkosaugai (Somayeh Zinatizadeh et al. 2017). Visi šie SES plėtros būklės rodikliai tyrimuose įvardyti kaip plėtros darnumo įverčiai, nors neanalizuojama, kaip atskirų rodiklių grupių plėtra buvo suderinta tarpusavyje. Esminis vertinimo požymis yra ilgalaikiškumas (VLKK KB), kurį galima traktuoti kaip plėtros proceso, kiekybės charakteristiką. Vadinasi, tvarumo būklę galima vertinti tik pasibaigus nagrinėjamam laikotarpiui. Darnumo, darnos esminis požymis yra SES komponentų plėtros suderinamumas (VLKK KB). Vadinasi, tai jau kokybės rezultatas, iš kurio matyti plėtros proceso struktūra, ir darnumą galima matuoti norimu laiko momentu. Įprasta tai daryti nagrinėjamo laikotarpio trukmės periodu (metų pabaigoje). Dažnai nepaisant to, kad plėtros tvarumas yra darnumo sąlyga, jis beveik nenagrinėjamas. Yra bandymų kiekybiškai vertinti plėtros dinamiką (Ginevičius 2019; Gedvilaitė 2019). Viena iš tokios padėties priežasčių yra ta, kad terminas *sustainable development* į lietuvių kalbą verčiamas taip pat, kaip ir darni plėtra. Nėra netgi vienareikšmiškai suprantamo terminų *tvari plėtra* ir *darni plėtra* vertimo į anglų kalbą.

Atsakymas slypi Jungtinių Tautų 2015 m. priimtoje „Darnaus vystymosi darbotvarkėje 2030“. Joje numatyta 17 tikslų, o 8 tikslas toks: „Skatinti tvarų, įtraukų ir darnų ekonomikos augimą <...>“ („Promote *sustained*, inclusive and *sustainable* economic growth <...>“) (UN. Transforming our World: <...> 2015). Vadinasi, žodžio *tvarus* atitikmuo anglų kalboje yra *sustained*, o žodžio *darnus* – *sustainable*.

Angliškas terminas *development* verčiamas atitikmenimis *plėtra* ir *vystymasis*, todėl atsiranda nemaža painiava. Įvertinant tai, kad plėtra apima

	Growth	Development
Sustained	Sustained Growth	Sustained Development
Sustainable	Sustainable Growth	Sustainable Development

4 pav. SES plėtros tvarumo ir darnumo angliški terminai

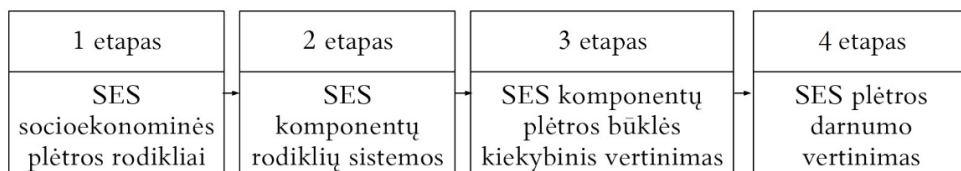
kiekybinius, o vystymasis – kokybinius pokyčius, termino *plėtra* angliškas atitikmuo galėtų būti *growth*, o termino *vystymasis* – *development* (žr. 4 pav.).

Norint nustatyti SES plėtros darnumo kiekybinio vertinimo situaciją, reikia apžvelgti esamus jo būdus. Jų tinkamumo kriterijus gali būti esminis darnios plėtros požymis – SES komponentų (ekonominio, socialinio ir aplinkosauginio) plėtros būklės suderinamumo laipsnis. Iš literatūros šaltinių matyti, kad dabartiniu metu plėtros darnumo vertinimas atliekamas dviem aspektais: atskirų SES plėtros komponentų rodiklių grupių arba SES visumos vertinimas. Visiems tokiems siūlymams, metodikoms, rodiklių sistemoms būdingas tas pats metodologinis trūkumas. Manoma, kad visos jos rodo SES plėtros darnumą, nors su darnumo vertinimu nieko bendra neturi.

Iš tvarios ir darnios plėtros tyrimų matosi, kad šių terminų vartoseną priklauso nuo vertinamojo reiškinių pobūdžio. Tai gali būti socioekonominė sistema kaip visuma arba jos atskiri komponentai. Pirmuoju atveju galima išskirti visus tris darnios plėtros koncepcijai būtinus komponentus – ekonominį, socialinį, aplinkosauginį ir nustatyti, koku mastu jų plėtros būklė buvo suderinta, t. y. nustatyti jų plėtros darnumą. To negalima padaryti, jeigu vertinamas atskiras komponentas ar jo rodiklių grupės. Pavyzdžiui, vargu ar būtų prasmingas siekis taip nustatyti aplinkosauginės plėtros darnumą. Apibendrinant galima teigti, kad tikslinga kalbėti apie miesto, įmonės, šalies, jos regionų, kurie priklausytų SES, plėtros darnumą, ir apie miesto, įmonės, šalies, jos regionų ekonominės, socialinės, aplinkosauginės plėtros tvarumą.

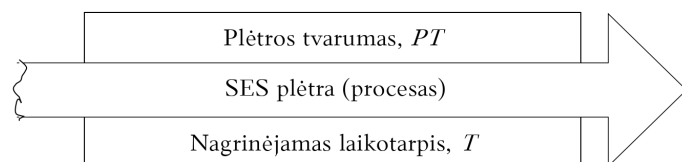
Lygiai taip pat reikia kalbėti ne apie politikos, ekonomikos, energetikos, socialinės politikos, transporto, turizmo, žemės ūkio, žuvininkystės darną, o apie jų plėtros tvarumą (su sąlyga, kad jų būklę galima įvertinti kiekybiškai).

SES plėtros darnumo kiekybinis vertinimas atliekamas tam tikrais etapais. Pirmiausia sudaromas SES socialinės ekonominės plėtros rodiklių sąrašas (tinka daugybė dabartinių vadinamųjų darnos rodiklių sistemų). Po to jie priskiriami darnios plėtros komponentams – ekonominiam, socialiniam, aplinkosauginiam. Paskui atliekamas komponentų plėtros kiekybinis vertinimas (Ginevičius ir kt. 2022; Gedvilaitė 2019; Volkov 2018; Trishch et al. 2021; Trishch et al. 2023). Turint šiuos įverčius galiausiai įvertinama SES plėtros darma (žr. 5 pav.).

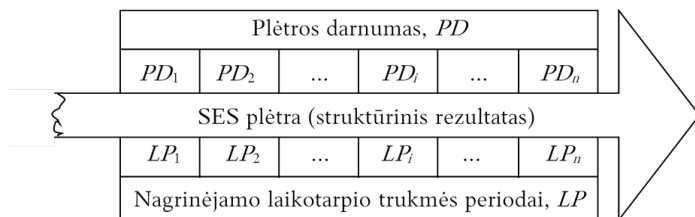
5 pav. SES plėtros darnumo kiekybinio vertinimo struktūrinė schema

Iš 3 pav. matyti, kad visos SES plėtros ryšio charakteristikos yra tarpusavyje susijusios: vystymosi tvarumas ir plėtros darnumas yra plėtros tvarumo rezultatas, o vystymosi darnumas – vystymosi tvarumo ir plėtros darnumo rezultatas. Taigi bazinis rodiklis yra plėtros tvarumas. Kaip buvo nurodyta, jis plėtrą atspindi kaip procesą. Negalima spręsti, ar SES plėtojosi tvariai remiantis tik vienu metų rezultatais. VLKK KB taip pat nurodoma, kad tai ilgalaikis vyksmas. Kaip plėtros charakteristiką jis nurodo kiekybinius pokyčius, vykusius per nagrinėjamąjį laikotarpį. Šis laikotarpis mokslinėje literatūroje irgi nėra išsamiai aptartas. Galima būtų siūlyti, kad tai mažiausia laiko atkarpa, iš kurios adekvačiai įvertinama nagrinėjamo reiškinio plėtra. Tuo remiantis galima pateikti SES plėtros tvarumo kiekybinio vertinimo grafinį analitinį modelį (žr. 6 pav.).

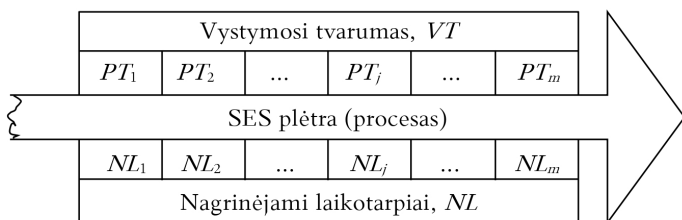
6 pav. SES plėtros tvarumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis

Plėtros tvarumo kiekybinis vertinimas remiasi plėtros būklės nagrinėjamo laikotarpio periodų (metų) pabaigoje reikšmėmis. Tai plėtros darnumo mato vienetai. Darnumas yra plėtros proceso rezultatas, parodantis jo struktūrą, kokybę, t. y. ekonominės, socialinės ir aplinkosauginės plėtros suderinamumą. SES plėtros darnumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis pavaizduotas 7 pav.

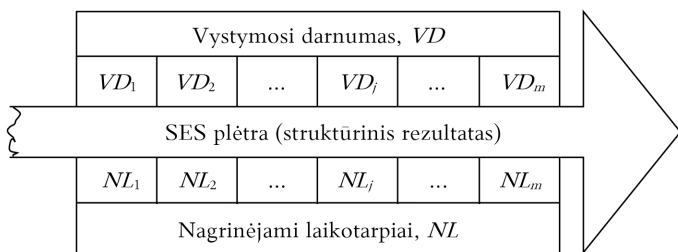
7 pav. SES plėtros darnumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis

Tvarus vystymasis – nuolatinis vyksmas, todėl jo vertinimas remiasi vienu laikotarpio trukmės periodu, iš kurio išryškėja plėtros tvarumo reikšmių pokytis (teigiama ar neigiama plėtra). SES vystymosi tvarumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis pavaizduotas 8 pav.

8 pav. SES vystymosi tvarumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis

Darnus vystymasis yra SES funkcionavimo siekis. Jis apibūdinamas vienareikšmiškai – suderintas plėtros vyksmas (VLKK KB) kaip evoliucija. Darnus vystymasis, palyginti su plėtros darma, apima žymiai ilgesnį laikotarpį. Jo vertinimas remiasi ne vieno laikotarpio trukmės periodu, bet kaip tam tikro skaičiaus laikotarpių plėtros darnumo (teigiamais ar neigiamais) pokyčiais. SES vystymosi darnumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis pavaizduotas 9 pav.

9 pav. SES vystymosi darnumo kiekybinio vertinimo grafinis analitinis modelis

Iš 9 pav. matyti, kad SES vystymosi tvarumą ir darnumą kiekybiškai įvertinti galima tik žinant, kaip įvertinti plėtros tvarumą ir plėtros darnumą. Tačiau tam skirtų tyrimų nedaug, jie epizodiniai, nėra visuotinai priimtų metodikų. Plėtros tvarumas yra esminė jos darnumo sąlyga, todėl jo kiekybinis vertinimas ypač svarbus. Turint tokią galimybę galima kalbėti apie kryptingą plėtros darnumo valdymą ir siekti galutinio tikslo – vystymosi darnumo, kurį deklaruoja visos tarptautinės institucijos, atsakingos už žmonijos ateitį.

IŠVADOS

Socialiniuose moksluose iškyla daug neaiškumų dėl angliško termino *sustainable development* lietuviškų atitikmenų vartosenos. Dviem lygiareikšmiais atitikmenimis verčiami žodžių šaknų *tvar-* ir *darn-* dariniai. Be to, šie atitikmenys nėra konceptualizuoti, kad juos būtų galima vertinti kiekybiškai.

Remiantis VLKK KB, žodžiais *tvara*, *tvarus*, *-i* nurodomas vyksmo ilgalaikiškumas ir pastovumas, o žodžiais *darna*, *darnus*, *-i* – suderinamumas. Tokiu atveju žodžio *tvarus*, *-i* angliškas atitikmuo būtų *sustained*, *darnumas* – *sustainability*, o *darnus*, *-i* – *sustainable*.

Be to, VLKK KB nurodoma, kad žodis *plėtra* labiau tinka tais atvejais, kai kalbama apie kiekybinius pokyčius, plėtimą(-si), augimą, todėl jo angliškas atitikmuo galėtų būti *growth*. Terminas *development* galėtų būti verčiamas atitikmeniu *vystymas(-is)* (VLKK).

Sudėtinių terminų *tvari plėtra*, *darni plėtra*, *tvarus vystymas(-is)* ir *darnus vystymas(-is)* angliškai atitikmenys galėtų būti šie: *sustained growth*, *sustainable growth*, *sustained development* ir *sustainable development*.

VLKK pataria terminus *tvari plėtra* ir *darni plėtra* vartoti priklausomai nuo konteksto (VLKK KB). Vadinasi, terminą *darni plėtra* metodologiškai

tikslinga vartoti, jeigu nagrinėjamas reiškiny yra apskritai socioekonominė sistema, t. y. jeigu joje galima išskirti visus tris darnios plėtos komponentus – ekonominį, socialinį ir aplinkosauginį. Terminas *tvary plėtra* vartotinas, kai kalbama apie šių komponentų plėtrą per tam tikrą laikotarpį.

Iš visų keturių SES funkcionavimo charakteristikų (plėtos tvarumas, plėtos darnumas, vystymosi tvarumas, vystymosi darnumas) bazinė yra pirmoji, nes ja remiantis gali būti įvertintos ir likusios. Plėtos tvarumu gali būti apibūdinama SES plėtra kaip procesas, jo metu vykę kiekybiniai pokyčiai, todėl jo rodiklis turi vertinti šiuos pokyčius, vykusius per visą nagrinėjamą laikotarpį. Nors ši charakteristika svarbi, jai skirtų tyrimų beveik nėra. *Plėtos darnumu* gali būti vadinama plėtos kaip proceso struktūros kokybė, t. y. kiek tarpusavyje suderinta ekonominė, socialinė ir aplinkosauginė plėtra. Plėtos darnumas vertinamas kiekvieno nagrinėjamo laikotarpio trukmės periodu, remiantis SES komponentų plėtos įverčiais. Šiuo metu yra daug darnumo matavimo siūlymų. Visi jie turi metodologinį trūkumą – SES plėtos būklės rodikliai traktuojami kaip darnos rodikliai, nors su plėtos darna jie nieko bendro neturi, nes jų reikšmės nesuderintos. Taigi šiandienine metodika vertinamas ne plėtos darnumas, o SES komponentų ar jų rodiklių grupių plėtos būklė. Kita vertus, toks aptartas vertinimas yra reikalingas todėl, kad juo remiantis galima nustatyti, kiek jų plėtra buvo suderinta, t. y. nustatyti SES plėtos darnumą.

Vystymosi tvarumu, kaip kokybine charakteristika, SES plėtra gali būti vertinama kaip procesas, todėl jo būklės kiekybinis vertinimas remiasi tam tikro nagrinėjamo laikotarpio plėtos tvarumo įverčių pokyčiais, kurie gali būti tiek teigiami, tiek neigiami. Vystymosi darnumas yra SES funkcionavimo tikslas. Jis apima ir jos kiekybinę, ir kokybinę plėtrą. Panašiai kaip ir plėtos darnumas, kuris vertinamas remiantis tam tikro nagrinėjamo laikotarpio plėtos darnumo įverčių pokyčiais.

Plėtojant *sustainable development* tyrimus pirmiausia siūlytinos SES plėtos tvarumo ir darnumo kiekybinio vertinimo metodikos. Vertinant plėtos darnumą teks susidurti su esminiu *sustainable development* koncepcijos prieštaravimu. Viena vertus, socialinės ir aplinkosauginės plėtos svarba yra vienoda, antra vertus, tolesnę SES plėtrą lemia prioritetingė ekonominė plėtra. Jos svarba, palyginti su kitais dviem komponentais (socialiniu ir aplinkosauginiu), turėtų būti didesnė.

LITERATŪRA

- Babu Swati Sinha, Datta Soumyendra Kishore 2015: Revisiting the link between socio-economic development and environmental status indicators focus on panel data. – *Environment Development and Sustainability* 17(3), 567–586. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10668-014-9561-6>.
- Baležentis Alvydas 2019: Darnus vystymas: sampratos problemos. – *Konferencija „Darnus vystymasis: teorija ir praktika“*. 2019 m. balandžio 18–19 d., Druskininkai, 7–8.
- Berke Philip, Manta Maria 1999: *Planning for Sustainable Development: Measuring Progress in Plans*. Cambridge. – MA: Lincoln Institute of Land Policy. Prieiga internete: <http://www.lincolnst.edu/pubs/pub-detail.asp?id=58>.
- Boggia Antonio, Cortina Carla 2010: Measuring sustainable development using a multi-criteria model: A case study. – *Journal of Environmental Management* 91(11), 2301–2306.
- Brundtland Report: *Our Common Development*, by World Commission On Environment and Future (Oxford Paperbacks), 1st Edition, Oxford University Press, 1987.
- Burton Ian 1987: Report on Reports: Our Common Future: The World Commission on Environment and Development. – *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 29(5), 25–29. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/00139157.1987.9928891>.
- Chansarn Supachet 2013: Assessing the Sustainable Development of Thailand. – *Procedia Environmental Sciences* 17, 611–619. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2013.02.077>.
- CSD. *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*. Commission on Sustainable Development, New York, USA, 2001.
- Čiegis Remigijus, Ramanauskienė Jolita, Šimanskienė Ligita 2010: *Lietuvos regionų darnaus vystymosi vertinimas*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Činčikaitė Renata 2013: *Miestų konkurencingumo kompleksinis vertinimas remiantis darnios plėtros principais: daktaro disertacija*, Vilnius: Technika.
- DŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. S. Keinys, 8-as patais. ir papild. leid., el. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>.
- Freyman Monika 2012: *An Exploration of Sustainability and its Application to Corporate Reporting*. Prieiga internete: <http://iri.hks.harvard.edu/files/iri/files/an-exploration-of-sustainability-and-its-application-to-corporate-reporting.pdf>.
- Gedvilaitė Dainora 2019: *Šalies regionų darnios plėtros vertinimas: daktaro disertacija*, Vilnius: Technika. Prieiga internete: <https://etalpykla.vilniustech.lt/handle/123456789/59423>.
- Ginevičius Romualdas 2009: Socioekonominių sistemų būklės kiekybinio įvertinimo problematika. – *Verslas: Teorija ir praktika* 10(2), 69–83. DOI: <https://doi.org/10.3846/1648-0627.2009.10.69-83>.
- Ginevičius Romualdas 2019: Problems of Harmony in the Development of Socio-economic Systems. – *Inžinerinė ekonomika=Engineering economics* 30(2), 195–202. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ee.30.2.22869>.
- Ginevičius Romualdas, Trišch Roman, Remeikienė Rita, Zielińska Anetta, Strikaitė-Latušinskaja Goda 2022: Evaluation of the condition of social processes based on qualimetric methods: The COVID-19 case. – *Journal of International Studies* 15(1), 230–249. DOI: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/15-1/15>.
- Kabulova, Jelena 2023: *Impact of FinTech Innovation on the Financial Sector's Stability: doctoral dissertation*, Vilnius: Technika.
- Kates Robert, Clark William, Corell Robert, Hall Michael, Jaeger Carlo, Lowe Ian, McCarthy James J., Schellnhuber Hans Joachim, Bolin Bert, Dickson Nancy M. et al. 2001: Sustainability science. – *Science* 292, 641–642.
- Lancker Elly, Nijkamp Peter 2000: A policy scenario analysis of sustainable agricultural development options: a case study for Nepal. – *Impact Assessment and Project Appraisal* 18(2), 111–124.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), el. variantas, redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: www.lkz.lt.
- Morris David Morris 1979: *Measuring the Condition of the World's Poor – The Physical Quality of Life Index (Overseas Development Council)*, New York: Pergamon Press.
- Nordhaus William D., Tobin James 1973: Is growth obsolete? Esantis M. Moss, *The Measurement of Economic and Social Performance: Studies in Income and Wealth*.

- Oželienė, Danguolė 2019: *Įmonės darnios plėtos veiksmų modeliavimas: daktaro disertacija*, Vilnius: Technika.
- Parris Thomas M., Kates Robert W. 2003: Characterizing and measuring sustainable development. – *Annual Review of Environment and Resources* 28(1), 559–586.
- Pikčilingis Juozas 1969: *Lėksinė ir gramatinė sinonimika*, Kaunas: Šviesa.
- Prescott-Allen Robert 1995: *Barometer of Sustainability: a Method of Assessing Progress towards Sustainable Societies*, Victoria, Canada: Padata.
- Somayeh Zinatizadeh, Aiezh Azmi, Seyed Masoud Monavari, Soheil Sobhanardakani 2017: Evaluation and prediction of sustainability of urban areas: A case study for Kermanshah city. – *Iran* 66, 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.03.002>.
- Starynina Jovita 2020: *Modernizuojamų visuomeninių pastatų energijos vartojimo efektyvumo didinimas taikant darnius projektavimo metodus: daktaro disertacija*, Vilnius: Technika.
- Stunžinas Robertas 2015: Tvarumas, darnumas, tausumas ir kiti angl. *sustainability* atitikmenys Europos Sąjungos institucijų dokumentuose. – *Terminologija* 22, 110–126.
- Sviderskė Tatjana 2014: *Country risk assessment in economic security and sustainability context: doctoral dissertation*, Vilnius: Technika.
- Trishch Roman, Cherniak Olena, Kupriyanov Oleksandr, Luniachek Vadym 2021: Methodology for multi-criteria assessment of working conditions as an object of qualimetry. – *Engineering Management in Production and Services* 13(2), 107–114. DOI: <https://doi.org/10.2478/emj-2021-0016>.
- Trishch Roman Mikhailovich, Sichinava Alexander, Bartoš Vojtěch, Stasiukynas Andrius, Schieg Martin 2023: Comparative assessment of economic development in the countries of the European Union. – *Journal of Business Economics and Management*, 20–36. DOI: <https://doi.org/10.3846/jbem.2023.18320>.
- United Nations. *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. A/RES/70/1. Prieiga internete: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>.
- Vaskelienė Jolanta, Kučinskienė Ramunė 2012: Dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių darybiniai sinonimai. – *Žmogus ir žodis* 1, 153–161.
- VLKK KB – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų bankas*. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/3772-sustainable-development-darnus-vystymas-is>.
- Volkov Artiom 2018: *Bendrosios žemės ūkio politikos tiesioginių išmokų sistemos poveikio žemės ūkio tvarumui vertinimas: daktaro disertacija*, Vilnius: Technika. Prieiga internete: <https://vb.lcss.lt/object/elaba:30829704/index.html>.
- Wackernagel Mathis, Rees William 1997: *Unser ökologischer Fußabdruck*, Basel: Birkhäuser Verlag.
- Zolotas Xenophon 1981: *Economic Growth and Declining Social Welfare*, New York: University Press.
- Zhou Jis, Haifeng Xiao, Shang Jincheng, Zhang Xuelin 2007: Assessment of sustainable development system in Suihua City, China. – *Chinese Geographical Science* 17(4), 304–310. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11769-007-0304-6>.
- Žičkienė Skaidrė, Guogis Arvydas, Gudelis Dangis 2019: Darnaus vystymosi teorinė samprata ir jos praktinė reikšmė. – *Tiltai* 82(1), 108–123. DOI: <https://doi.org/10.15181/tbb.v82i1.1970>.

Gauta 2024-03-03

Romualdas Ginevičius

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

E. paštas romualdas.ginevicius@vilniustech.lt